

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2008 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2009

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2008

2

Vilnius 2009

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2008

2

Vilnius 2009

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER

Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2009

© Straipsnių autoriai, 2009

VLADAS SIRUTAVIČIUS

RINKIMAI Į STEIGIAMĄJĮ SEIMĄ: AKTYVUMO PROBLEMA

Įvadas ir istoriografinė apžvalga

Rinkimų į Steigiamąjį seimą, kaip į vieną svarbiausių modernios tautinės bei demokratinės Lietuvos valstybės instituciją, klausimas mūsų istoriografijoje nėra plačiau ir giliau nagrinėtas*. Fragmentiškai bei menkai aptarta kol kas *dalyvavimo (arba aktyvumo) rinkimuose problema*. Istoriografijoje šiuo klausimu vyrauja du požiūriai. Sovietmečiu Lietuvos istoriografijoje iš esmės abejota oficialiai skelbta statistika, pasak kurios, rinkimuose į Steigiamąjį seimą dalyvavo „daugiau kaip 90 nuošimčių piliečių“¹. Tokį skaičių, remdamasis Vyriausios rinkimų komisijos duomenimis, pirmojo Steigiamojo seimo posėdžio metu paskelbė jo pirmininkas Aleksandras Stulginskis (statistika skelbė, kad rinkimuose dalyvavo 682 291 rinkėjas²). Bene rimčiausią kritinę rinkimų į Steigiamąjį seimą studiją parašė istorikė S. Noreikienė. Jos manymu, oficialiai skelbti 90 proc. skaičiuoti ne nuo visų rinkėjų skaičiaus, bet tik nuo tų, kurie buvo įrašyti į rinkėjų sąrašus. Jos skaičiavimais, Lietuvoje tuo metu, t. y. 1920 m. pavasarį, apytiksliai buvo 1–1,1 mln. žmonių, turėjusių teisę dalyvauti rinkimuose. Remiantis atliktais skaičiavimais, buvo daroma išvada, kad rinkimuose dalyvavo apie 70 proc. „rinkiminio amžiaus žmonių“, t. y. sulaukusių 21 metų³.

* Straipsnio autorius dėkoja Lietuvos Respublikos VMSF už paramą, rašant šį straipsnį.

¹ Pirmininko A. Stulginskio kalba, Pirmasis Steigiamojo seimo posėdis, *Lietuva*, 1920 05 19, Nr. 108.

² *Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926 m. Pirma laida*, Kaunas, 1927, p. 76.

³ Pastebėsime, jog istorikės skaičiai išvestiniai, jie gauti remiantis 1923 m. surašymo duomenimis, iš bendro gyventojų skaičiaus atėmus tuos, kuriems 1920 m. dar nesuėjo 21 metai ir pridėjus suaugusius, mirusius 1920–1923 m. Žr. S. Noreikienė, Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926). (1. Steigiamo seimo rinkimai.), *LTSR MA darbai*, serija A, 1978, Nr. 1 (62), p. 96.

Išėivijos istoriografija oficialiai skelbtais skaičiais neabejojo. Joje visai stengiasi pabrėžti rinkimų į Steigiamąjį seimą masiškumą bei demokratiškumą. Geriausiai tokį požiūrį atspindi V. Daugirdaitės-Sruogienės monografija⁴. Tiesa, autorė pastebi, jog dar 1920 m. pradžioje „plačios visuomenės masės“ buvo abejingos rinkimams, tačiau jiems artėjant susidomėjimas sparčiai augo. Kylantį visuomenės susidomėjimą bei aktyvumą skatinusi aktyvi partijų agitacija, taip pat didžiosios gyventojų dalies (pirmiausia, žinoma, lietuvių) lūkesčiai, jog Seimas išspręs svarbiausią – žemės klausimą. Panašiai rinkimus, jų eigą aprašė ir P. Čepėnas. Jo teigimu, taip pat svarbiausią vaidmenį atliko partijų agitacija, mat iki to laiko didžiausios partijos jau turėjo savo skyrius vietoje. Tiesa, anot istoriko, ta agitacija „buvusi su nemaža demagogijos doze“⁵. Tik V. Stanley Vardys trumpai pastebėjo, kad rinkimuose dalyvavo nuo 85 iki 90 procentų *registruotų rinkėjų*⁶.

Naujausia lietuvių istoriografija iš esmės didesnių naujovių mums rūpimu aktyvumo rinkimuose į Steigiamąjį seimą klausimu nepateikė⁷. Įdomesnis yra L. Truskos straipsnis, mat jame specialiai aptariamas rinkėjų aktyvumas. Nors autorius linkęs pritarti dominuojančiai nuomonei, esą rinkėjų aktyvumas buvęs didžiulis, tačiau jis pastebi svarbią problemą, trukdančią identifikuoti konkrečią aktyvumo išraišką, – nežinomas bendras *rinkėjų skaičius*, kurio, remiantis bent kiek patikimesne statistika, praktiškai neįmanoma nustatyti⁸.

Reikėtų pripažinti, jog galimybės verifikuoti istoriografijoje nusistovėjusius vertinimus dalyvavimo rinkimuose požiūriu yra ribotos. Iš esmės šią aplinkybę lemia fragmentiška archyvinė medžiaga. Ji neleidžia bent kiek tiksliau atsakyti į klausimą, kiek 1920 m. pavasarį Lietuvos vyriausybės kontroliuojamoje teritorijoje buvo rinkiminio amžiaus asmenų bei kiek jų buvo įrašyta į rinkėjų sąrašus. Išlikę rinkėjų sąrašai liudija, jog jie buvo ne kartą taisomi bei pildomi⁹. Geri šaltiniai, leidžiantys nusta-

⁴ V. Daugirdaitė-Sruogienė, *Lietuvos Steigiamasis Seimas*, New York, 1975, p. 23–32. Jos teigimu, „Rinkimuose dalyvavo per 90 proc. visų turinčių teisę balsuoti piliečių“ (p. 37).

⁵ P. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2, Vilnius, 1992, p. 657–680.

⁶ *Lithuania under the Soviets. Portrait of Nation, 1940–65*, ed. by V. Stanley Vardys, New York, 1965, p. 30.

⁷ M. Maksimaitis, *Seimai tarpukario Lietuvoje, Lietuvos Seimas*, Vilnius, 1996, p. 113–130; M. Maksimaitis, St. Vansevičius, *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*, Vilnius, 1997, p. 136–138.

⁸ L. Truska, *Steigiamasis Seimas ir jo vieta naujųjų laikų Lietuvos istorijoje, Didysis Lietuvos parlamentarų žodynas*, t. 2: *Lietuvos Steigiamojo seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, Vilnius, 2006, p. 29.

⁹ Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi Šiaulių miesto kelių rinkiminių apylinkių gyventojų, „turinčių teisę dalyvauti rinkimuose“, sąrašai. Žr. *Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *MAB RS*), f. 76–4, f. 76–5, f. 76–6, f. 76–7, f. 76–10. Keli panašaus pobūdžio dokumentai saugomi Lietuvos centriniam valstybės archyve (toliau – *LCVA*), pvz., f. 1600, ap. 1, b. 7 – Biržų miesto pilnateisių piliečių, turinčių teisę balsuoti, sąrašas.

tyti dalyvavusių skaičių, būtų rinkiminių komisijų protokolai, deja, ir jų išlikę labai nedaug. (Pavyko aptikti kelis tokių protokolų juodraščius. Bene išsamiausias Šiaulių apskrities rinkimų komisijos protokolų juodraštis, išlikęs kartu su keliais rinkėjų sąrašais¹⁰.) Svarbiausia, jog nėra išlikęs reikšmingiausias archyvinių dokumentų kompleksas – Vyriausios rinkimų komisijos (jai vadovavo Petras Leonas) į Steigiamąjį seimą medžiaga*.

Šiame straipsnyje nespėsime klausimo, kuri istoriografinė tendencija labiau atspindėjo realią situaciją. Nesiūlysime ir kokio nors naujo bei originalaus matematinio metodo, leidžiančio tiksliau nustatyti rinkimų į Steigiamąjį seimą aktyvumą. Manytume, jog tyrėjas, siekdamas „atkurti“ konkrečią dalyvavimo išraišką, susiduria su pernelyg daug nežinomųjų: nėra žinomas bendras gyventojų skaičius, nežinoma, kiek buvo rinkiminio amžiaus asmenų, ir kiek jų turėjo teisę balsuoti, t. y. buvo piliečiai, galiausiai nežinomas bendras rinkėjų skaičius, t. y. kiek asmenų buvo įrašyta į rinkėjų sąrašus (toks rinkėjų registras nebuvo paskelbtas), žinome tik dalyvavusių rinkimuose skaičių. Todėl šiame straipsnyje aptarsime aplinkybes, kurios galėjo turėti įtakos rinkėjų aktyvumui – analizuosime rinkėjų sąrašų sudarymo klausimą, rinkimus į vietos savivaldą ir kai kuriuos rinkimų agitacijos aspektus. O pradėsime straipsnį teritorinio nacionalinio rinkimų į Steigiamąjį seimą aspekto aptarimu.

Kai kurie instituciniai ir... teritoriniai nacionaliniai rinkimų į Steigiamąjį seimą aspektai

Šioje dalyje nesiimsime plačiau aptarinėti rinkimų organizavimo institucinių aspektų. Apie tai mūsų istoriografijoje jau buvo rašyta. Trumpai priminsime, jog sprendimą sudaryti rinkimų į Steigiamąjį seimą įstatymo rengimo komisiją Ministrų kabinetas priėmė dar 1919 m. gegužės viduryje¹¹. Komisijos sudėties formavimui užsitęsęs,

* Savo nepublikuotuose atsiminimuose („Mano atsiminimai ir pergyvenimai. 1919–1926“) P. Leonas apie rinkimus į Steigiamąjį seimą, jų organizavimą, eigą apskritai neužsimena; žr. *MAB RS*, f. 117–1080.

¹⁰ Lapas išdalinimo vokų rinkimams į Steigiamąjį seimą, b. d., *LCV A*, f. 862, ap. 1, b. 9, l. 86–86 ap. Sąrašas rinkikų Šiaulių apskrities, b. d., ten pat, l. 93; Rinkimai į Steigiamąjį Seimą Šiaulių apskritį, b. d., ten pat, f. 127–127 ap.

¹¹ Pirmos žinios apie komisijos rinkimų įstatymui rengti sudarymą spaudoje pasirodė gegužės pabaigoje. Žr. *Lietuva*, 1919 05 24, Nr. 110. Straipsnyje teigiama, jog komisija *bus sudaryta*, ir į ją įeis „valdžios ir politinių partijų atstovai“. Taip pat pažymėta, jog Steigiamojo seimo sušaukimo atidėlioti negalima, kad daugelis buvusios Rusijos imperijos tautų jau buvo sušaukusios savo konstituantas. Svarbu pastebėti tą aplinkybę, kad rinkimai į Steigiamąjį seimą 1919 m. sausio mėn. buvo organizuoti Lenkijoje (Karalystės teritorijoje, išskyrus šiaurės rytų apskritis, ir Vakarų Galicijoje.) Vasario 16 d. rinkimai organizuoti ir Suvalkų apskrityje. Žr. *Historia Polski*, pod red. T. Jędruszczyka, Warszawa, 1984, t. 4, cz. 1, p. 189–198; Cz. Brzoza, *Wielka historia Polski*, 2001, t. 9, s. 89–92. Apie rinkimų organizavimą Lomžos apskrityje savo dienoraštyje plačiai rašo Mykolas Römeris. Žr. M. Römeris, *Dienoraštis 1918–1919 m.*, Vilnius, 2007.

dirbti pradėta birželio mėnesį. Komisijai vadovauti paskirtas tuometinis vidaus reikalų ministras P. Leonas, komisiją sudarė svarbesnių politinių partijų bei tautinių mažumų atstovai¹². (Komisijos veikloje dalyvavo po du lenkų bei žydų atstovus.) Savo darbą komisija turėjo baigti liepos mėn., tačiau laiku parengti įstatymo nespėta. Daug diskusijų kėlė karių dalyvavimo rinkimuose klausimas bei Vyriausiosios rinkimų komisijos (VRK) sudarymo principas. Atrodo, jog dalis komisijos narių siekė, kad VRK būtų kuo plačiau atstovaujamos politinės srovės, partijos bei tautinės mažumos¹³. Priminsime, jog galutiniame projekto variante užfiksuota nuostata, jog VRK sudaroma iš penkių narių, kuriuos skiria Vyriausybė*. Nesutarimų tarp komisijos narių kilo dėl rinkiminių apygardų skaičiaus, jų sudėties bei ploto¹⁴. Tačiau ko gero labiausiai komisijos darbą apsunkino aplinkybė, jog ne iš visų apskričių buvo gauti duomenys apie gyventojų skaičių. Todėl komisija negalėjo apskaičiuoti, kiek kuri apygarda turinti deleguoti atstovų į Steigiamąjį seimą¹⁵. (Pagal rinkimų įstatymą 15 tūkst. gyventojų turėjo tekti vienas atstovas. Jei rinkimų apygardoje likutis sudarytų ne mažiau kaip 8 tūkst. gyventojų, apygardai būtų pridėdamas dar vienas atstovas.)

Rinkimų įstatymas Valstybės taryboje buvo patvirtintas tik spalio 30 d., o prezidentas A. Smetona bei Ministras pirmininkas E. Galvanauskas jį pasirašė dar beveik po mėnesio – lapkričio 20 d. Sunku būtų vienareikšmiškai pasakyti, kas sąlygojo tokią vėlavimą – sudėtinga vidaus padėtis ar kokios kitos aplinkybės. Pastebėsime tik vieną detalę – spaudoje paskelbtame įstatymo variante nebuvo nurodytas nei bendras Steigiamojo seimo deputatų skaičius, nei kiek kuri apygarda deleguoja atstovų¹⁶.

¹² Ministrų kabinetas sprendimą sudaryti rinkimų įstatymo rengimo komisiją priėmė 1919 m. gegužės 18 d. Jis turėjo patvirtinti ir komisijos sudėtį. Žr. Kauno m. valdybos raštas VRM komisijai St. Seimo įstatymui parengti, 1919 m. gegužės 23 d., *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 6, l. 14. Taip pat žr. Komisijos pirmininko P. Leono raštą Ministrui pirmininkui, 1919 m. birželio 2 d., ten pat, l. 25; Komisijos narių sąrašas, b. d., ten pat, b. 5, l. 1.

¹³ Už tokią nuostatą ypač aktyviai agitavo abu lenkų atstovai M. Junovičius ir K. Blaževičius, tačiau kiti komisijos nariai, tarp jų ir žydų atstovai, jų nepalaikė. Žr. Komisijos St. Seimo rinkimų įstatymui ruošti posėdžio protokolas Nr. 12, 1919 m. rugpjūčio 11 d., ten pat, b. 5, l. 10.

* Vyriausybė Vyriausiąją rinkimų komisiją sudarė 1919 m. gruodžio 12 d. Jos pirmininku paskirtas P. Leonas, nariais – V. Mačys, K. Šaulys. Į komisijos sudėtį buvo įtraukta ir po vieną žydų bei lenkų atstovą. Žydams atstovavo L. Garfunkelis, lenkams – A. Bžozovskis.

¹⁴ Pradžioje, liepos mėn., komisijos nariai pasisakė už variantą, pagal kurį Lietuva – Kauno, Suvalkų, Vilniaus bei Gardino gubernijos, būtų padalytos į 30 apygardų. Žr. Komisijos St. Seimo rinkimų įstatymui ruošti posėdžio protokolas Nr. 5, 1919 m. liepos 4 d., ten pat, l. 3–3 ap. Rugpjūčio mėn. komisija jau pasisakė už 10 apygardų variantą. Komisijos St. Seimo rinkimų įstatymui ruošti posėdžio protokolas Nr. 9, 1919 m. rugpjūčio 4 d., ten pat, l. 6; taip pat Komisijos St. Seimo rinkimų įstatymui ruošti posėdžio protokolas Nr. 14, 1919 m. rugpjūčio 16 d., ten pat, l. 13.

¹⁵ Komisijos St. Seimo rinkimų įstatymui ruošti posėdžio protokolas Nr. 9, 1919 m. rugpjūčio 4 d., ten pat, l. 6; Komisijos pirmininko P. Leono raštas Ministrui pirmininkui, 1919 m. rugsėjo 11 d., ten pat, b. 6, l. 105–105 ap. Taip pat ten pat, ap. 1, b. 68, l. 287–287 ap.

¹⁶ *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 12 02, Nr. 16. Įstatyme teigta, jog St. seimo posėdžiai prasideda „suvažiavus ne mažiau kaip pusei ir vienam jo narių, neskaitant tų vietų, kuriose rinkimai negalėjo įvykti“.

Įstatymas skelbė, jog rinkimai bus visuotiniai, lygūs, slapti ir bus vykdomi pagal proporcinę sistemą. Rinkimuose dalyvauti galėjo „visi Lietuvos piliečiai“, nepriklausomai nuo tikėjimo, tautybės, vyrai ir moterys, sulaukę 21 metų. Tiesa, įstatymas nenumatė kariškių dalyvavimo rinkimuose, tačiau ši nuostata po Kauno įgulos karių sukilimo buvo pakeista. 1920 m. kovo 25 d. rinkimų įstatyme buvo padaryta pataisa, suteikusi teisę balsuoti ir kariškiams¹⁷. 1920 m. kovo 1 d. didžiojoje Lietuvos vyriausybės kontroliuojamoje teritorijoje buvo panaikinta karinė padėtis, galiojusi nuo 1919 m. spalio mėn. Iš dalies arba visiškai karo padėtis tebegaliojo 11 apskričių. (Karo padėtis buvo palikta Seinių, Alytaus, Trakų, Ukmergės, Utenos apskrityse, nors rinkimų agitacija ir jose formaliai buvo leista.) Nors karo padėties panaikinimą ir galima būtų vertinti kaip svarbų rinkimų demokratiniam pobūdžiui bei turėjusį tiesioginės įtakos aktyvumui, tačiau kartu reikėtų pastebėti, jog vietose karinių komendantų įtaka buvo didelė, o tai sudarė prielaidas įvairiems nusižengimams bei savivalei. Apie tai Vyriausybės vadovą informavo pats VRK pirmininkas P. Leonas¹⁸.

Galiausiai 1920 m. sausio 12 d. buvo paskelbta, kad rinkimai į Steigiamąjį seimą vyks balandžio 14–15 dienomis. Šiek tiek užbėgdami į priekį pastebėsime, jog įstatyme buvo padarytas pakeitimas. Balandžio 14 d. Ministrų kabinetas svarstė rinkimų pratęsimo klausimą. Būtinybė pratęsti rinkimus buvo motyvuojama dvejopai: rinkimų komisijos „nesuspės priimti piliečių balsų“ bei skundais dėl neteisingai sudarytų rinkėjų sąrašų. Todėl nuspręsta organizuoti „papildomus rinkimus“¹⁹. Apie šį sprendimą oficiozas „Lietuva“ pranešė balandžio 17 d. Laikraštyje atspausdintas rinkimų įstatymo pakeitimas, datuotas balandžio 14 d., kurį pasirašė Smetona ir Galvanauskas, teigiantis, kad nesuspėjus rinkimų baigti per dvi dienas, jie būtų pratęsti trečią – balandžio 16 dieną²⁰. Šios aplinkybės leistų spėti, kad kai kuriose rinkimų apylinkėse rinkimai galėjo „užsitęsti“ ir ilgiau nei tris dienas*.

¹⁷ Ten pat, 1920 04 02, Nr. 26.

¹⁸ VRK pirmininkas P. Leonas skundėsi ministrui pirmininkui E. Galvanauskui, jog panaikinus karo padėtį, karo komendantai visai trukdo rinkiminei agitacijai. Žr. P. Leono raštas Ministrui pirmininkui, 1920 m. kovo 12 d., *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 94, l. 32.

¹⁹ Ministrų komiteto posėdžio protokolas, 1920 m. balandžio 14 d., ten pat, b. 86, l. 165–165 ap.

²⁰ *Lietuva*, 1920 04 17, Nr. 84. Taip pat žr. Vidaus reikalų ministro [E. Draugelio] bei Galvanausko telegramas apskričių viršininkams, apskričių valdybų pirmininkams bei apygardų rinkimų komisijoms. Jose teigiama, jog: „...nespėjus pabaigti rinkimų balandžio 14–15 d. rinkimai privalo tęstis ir balandžio 16 d.“ Žr. Telegramos, b. d., ten pat, b. 94, l. 26, 27.

* *Lietuva*, 1920 04 09, Nr. 78 – paskelbtas A. Smetonos ir VR ministro E. Draugelio įsakas apie tai, kad Raseinių rinkiminėje apygardoje rinkimai nukeliami į balandžio 21–22 d. Deja, nepavyko išsiaiškinti, kodėl šioje apygardoje rinkimai buvo nukelti.

Visgi ko gero viena įdomiausių problemų, susijusių su Steigiamojo seimo rinkimais, – tai teritorinis klausimas, o tiksliau, teritorinis nacionalinis. Formaliai įstatymiškai rinkimus buvo numatyta organizuoti dešimtyje apygardų²¹. Rinkimų įstatymo priedas nr. 1 numatė tokias apygardas: I apygarda, centras Marijampolė (Marijampolės, Seinių, Suvalkų, Alytaus apskritys); II apygarda, centras Kaunas (Šakių, Vilkaviškio, Kauno, Trakų – Kaišiadorių apskritys bei Kauno miestas); III apygarda, centras Raseiniai (Raseinių, Tauragės, Kėdainių apskritys); IV apygarda, centras Telšiai (Telšių, Kretingos, Mažeikių apskritys); V apygarda, centras Panevėžys (Šiaulių, Biržų, Panevėžio apskritys); VI apygarda, centras Utena (Rokiškio, Ežerėnų [dabar Zarasų], Utenos ir Ukmergės apskritis); VII apygarda, centras Vilnius (Vilniaus, Švenčionių apskritis ir Vilniaus miestas); VIII apygarda, centras Lyda (Ašmenos, Lydos, Valkavisko apskritys); IX apygarda, centras Balstogė (Bielovežo, Bielsko, Baltstogės apskritys); X apygarda, centras Gardinas (Sokulkos, Gardino, Augustavo apskritys bei Gardino miestas). Teritoriniu požiūriu toks suskirstymas atitiko 1919 m. liepos 1 d. priimtą Apskričių sienų ir jų centrų įstatymą²².

Jei laikytumėmės carinėje Rusijoje galiojusio administracinio suskirstymo, tai teritorija, kurioje Lietuvos valdžia pretendavo organizuoti rinkimus į Steigiamąjį seimą, sudarytų visa Kauno gubernija, Vilniaus gubernija (išskyrus dvi rytines Dysnos bei Vileikos apskritis), visa Suvalkų gubernija bei vakarinė Gardino gubernijos dalis (iš viso penkios apskritis – Gardino, Sokulkos, Balstogės, Bielsko, Valkavisko. Rinkimai turėjo būti organizuoti ir Bieloveže, kuris priklausė Gardino gubernijos Pružanų apskričiai.)

Apie Lietuvos valstybės teritorijos konstrukciją keturių gubernijų pagrindu, jos genezę, raidą mūsų istoriografijoje rašyta ir ne kartą. Anot Č. Laurinavičiaus, tokia teritorinė konstrukcija lietuvių politikų galvosenoje gimė bandant suderinti du moderniai valstybei svarbius principus: tautos apsisprendimo ir tradicinio Lietuvos valstybingumo. Istorikas taip pat pastebėjo, kad lietuvių politinėje sąmonėje teritorinė programa evoliucionavo – nuo labiau istorinės link labiau etnografinės Lietuvos. O teritorines korekcijas sąlygojusi ir praktinė situacija, susidariusiu Pirmojo pasaulinio karo eigoje²³. Viena tokių korekcijų žymėjo 1917 m. P. Klimo formuluota etnografinės Lietuvos teritorija, kuria stengtasi Lietuvą siaurinti iki „sveiko branduolio“, atsisakant didžiosios dalies Gardino gubernijos, rytinių Vilniaus gubernijos apskričių, o Suvalkų gubernijoje apimant Seinus,

²¹ *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919 12 02, Nr. 16.

²² Ten pat, 1919 07 26, Nr. 9. Įstatyme teigiama, jog „okupuotų apskričių sienos“ bus nustatytos vėliau.

²³ Č. Laurinavičius, *Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis*, Vilnius, 1992, p. 97–109.

tačiau atsiribojant nuo Suvalkų bei Augustavo²⁴. Tiesa, Pirmajam pasauliniam karui pasibaigus, lietuvių teritorinėje politikoje pastebimas posūkis – bandyta sugrįžti prie keturių gubernijų idėjos, dargi ją išplečiant į Rytų Prūsijos dalį²⁵.

Iš esmės Steigiamojo seimo rinkimų įstatyme numatyta teritorija kaip tik ir liudijo tokį „sugrįžimą“, gal tik kiek pakoreguotą. Tačiau ir tokioje pakoreguotoje keturių gubernijų teritorijoje lietuviai nebūtų sudarę daugumos arba ta dauguma būtų buvusi labai trapi. Taigi galima teigti, jog faktiškai, turint galvoje teritorinį veiksnį, įstatymu projektuota *ne tiek lietuvių nacionalinė valstybė*, kur lietuviai sudarytų daugumą, ir būtų valstybę konstituojuantis veiksnys, bet labiau *polietninis politinis darinys*, primenantis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etninę kompoziciją, kuris galėjo egzistuoti remdamasis tik jautriu interesų balansu tarp lietuvių, lenkų, žydų ir baltarusių. Deja, iš turimų archyvinių šaltinių (pirmiausia įstatymo rengimo komisijos darbinė medžiaga, diskusijos Valstybės taryboje) sunku pasakyti, kaip įstatymo kūrėjai suvokė teritorinių klausimų politines pasekmes.

Pirmos žinios apie Steigiamojo seimo rinkimų įstatymo projektuotą teritoriją Lietuvos visuomenę pasiekė dar iki oficialaus įstatymo publikavimo. Lapkričio pabaigoje Valstybės tarybos pirmininkas Stasys Šilingas laikraštyje „Tauta“ išspausdino straipsnį, komentuojantį būsimą įstatymą. Jame buvo nurodyta ir rinkimų „teritorija“ – dešimt apygardų²⁶. S. Šilingo paskelbtas apygardų aprašymas niekuo nesiskyrė nuo oficialiai gruodžio mėnesį publikuoto. Netrukus pasirodė VRK informacija, kur buvo skelbiama, kiek kuri apygarda turėtų deleguoti atstovų į Steigiamąjį seimą. Pirmą tokia informacija buvo išspausdinta oficioze „Lietuva“ 1920 m. vasario pradžioje²⁷. Skelbta, kad VRK posėdyje sausio 31 d. nutarta keturiuose apygardose, kurių Lietuvos valdžia faktiškai nekontroliavo, į Steigiamąjį seimą išrinkti 79 atstovus (konkrečiai VII Vilniaus apygardoje – 22 atstovus, VIII Lydos – 20 atstovų, IX Baltstogės – 19, X Gardino – 18). Mažoji Lietuva turėtų deleguoti dar 9 atstovus.

Netrukus, kovo mėnesį, „Laikinosiosios Vyriausybės žiniuose“ buvo paskelbtas galutinis Steigiamojo seimo narių skaičius bei pakoreguotas – padidintas – deputatų iš

²⁴ Ten pat, p. 103–104; Č. Laurinavičius, *Politika ir diplomatija*, Kaunas, 1997, p. 272–275. Č. Laurinavičiaus skaičiavimu, Klimo projektuotoje Lietuvos teritorijoje, 1897 m. duomenimis, lietuviai būtų sudarę apie 54 proc. gyventojų, dar apie 30 proc. tos teritorijos gyventojų Klimas laikė asimiliuotais lietuviais.

²⁵ Č. Laurinavičius, *Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis*, p. 105.

²⁶ St. Šilingas, Kuriamojo Seimo rinkimų įstatymas, *Tauta*, 1919 11 22, Nr. 1.

²⁷ VRK informacija, *Lietuva*, 1920 02 05, Nr. 28.

keturių apygardų skaičius²⁸. Šis VRK sprendimas datuotas sausio 24 d.* Pagal LVŽ paskelbtą informaciją I Marijampolės apygarda turėjo deleguoti 21 atstovą, II Kauno apygarda – 20, III Raseinių – 17, IV Telšių – 14, V Panevėžio – 24, VI Utenos – 16, VII Vilniaus – 30, VIII Lydos – 29, IX Balstogės – 27, X Gardino – 22 atstovus. Pagal šį sprendimą dešimtyje rinkiminių apygardų į Steigiamąjį seimą turėjo būti išrinkti 229 atstovai. Teritorijoje, kurią faktiškai kontroliavo Lietuvos valdžia, turėjo būti išrinkta 112 atstovų. Teritorijoje, kurios lietuviai nekontroliavo (keturios apygardos) ir kuriose rinkimai, kaip žinia, taip ir neįvyko, turėjo būti išrinkti 108 deputatai (pagal ankstesnį VRK sprendimą – 79.) Kaip ir anksčiau devynis deputatus turėjo deleguoti Mažoji Lietuva. Beje, problemiški rinkimai galėjo būti ir pirmoje Marijampolės apygardoje, mat į jos sudėtį įėjo Seinų bei Suvalkų apskritys, dėl kurių vyko kovos su lenkais. Todėl rinkimų bent jau šiose dviejose apskrityse praktiškai buvo neįmanoma organizuoti. (Priminsime, jog galiausiai į Seimą išrinkta 112 atstovų.)

Sunku būtų pasakyti, kas sąlygojo atstovų skaičiaus nuo keturių apygardų „padidėjimą“ nuo 79 iki 108. Atsakyti į šį klausimą galėtų padėti VRK medžiaga, deja, jos mums nepavyko aptikti. Pagal įstatymą, pradėjus veikti Steigiamajam seimui, visa VRK turima medžiaga privalėjo būti perduota seimui. Ar tai buvo padaryta ir kaip, deja, mes nežinome. Nieko apie tai nekalba ir mūsų istoriografija. Galima tik spėlioti, kas privertė padidinti deputatų skaičių: vien aritmetinės aplinkybės, duomenys apie bendrą gyventojų skaičių galėjo būti tikslinami, ar VRK buvusių lenkų ir žydų atstovų „spaudimas“, kuriems galėjo atrodyti, jog deputatų skaičius nuo keturių apygardų dirbtinai sumažintas. Vis dėlto gana pagrįstai galima teigti, jog atlikti „pakeitimai“ labiau atitiko lenkų ir žydų interesus.

Priminsime, jog norint nustatyti deputatų nuo kiekvienos apygardos skaičių, reikėjo žinoti, kiek kiekvienoje apygardoje yra gyventojų. Tais klausimais pradėjo rūpintis dar rinkimų į Steigiamąjį seimą įstatymo rengimo komisija. 1919 m. liepos pradžioje komisijos pirmininkas P. Leonas išsiuntinėjo apskričių komitetams raštą, kuriame ragino siųsti žinias apie gyventojų skaičių²⁹. Netrukus komisija pradėjo gauti ir pirmuosius duomenis. Tiesa, dažniausiai jie buvo neišsamūs, fragmentiški. Siųsdama komisijai

²⁸ *Laikinosios Vyrtausybės žinios*, 1920 03 04, Nr. 20. Informacija apie tai, kiek kuri apygarda deleguos atstovų į Steigiamąjį seimą, tą pačią dieną buvo paskelbta ir „Lietuvoje“. Tiesa, ten nurodytas delegatų skaičius tik iš šešių Lietuvos valdžios kontroliuojamų apygardų. Žr. *Lietuva*, 1920 03 04, Nr. 51.

* Manytume, jog publikuojant LVŽ išivėlė klaida, o šis „galutinis“ VRK sprendimas buvo priimtas ne sausio, bet vasario mėnesį.

²⁹ Komisijos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo projektui ruošti raštas apskričių komitetams, 1919 m. liepos 1 d., *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 14, l. 1. Liepos pabaigoje komisijos raštas buvo išsiųstas dar kartą.

žinias, vietos valdžia dažnai rėmėsi nepatikrintais ir pačiais įvairiausiais šaltiniais³⁰. Apskritai žinių rinkimas užsitęsė. Nenusistovėjus valstybės sienoms, kai kur vis dar vykstant kariniams veiksams, nespėjus suformuoti vietos administracijos, keičiantis apskričių riboms ir galiausiai neturint pakankamai kvalifikuotų, raštingų valdininkų, surinkti bent kiek patikimesnes žinias apie gyventojų skaičių, žinoma, buvo sudėtinga. Visgi, atrodo, jog apie 1919 m. pabaigą ir pačią 1920 m. pradžią įstatymo rengimo komisijai pavyko surinkti masyvą duomenų ir jį apibendrinti. Tiesa, tie duomenys apėmė tik šešias apygardas, duomenų apie gyventojų skaičių likusiose keturiose apygardose Lietuvos valdžia neturėjo³¹.

Išlikę dokumentai liudija, kaip VRK „iš principo“ galvojo spręsti gyventojų skaičiaus ir potencialių rinkėjų problemą. Gera to iliustracija galėtų būti išlikusios VRK sąmatos³², liudijančios, kad rinkimų organizatorių manymu, vienoje apygardoje vidutiniškai „turėjo“ gyventi „po 250 tūkst.“ gyventojų. Vėlgi pagal VRK skaičiavimus balso teisę „turėtų“, t. y. būtų sulaukę 21 metų, – 170 tūkst. gyventojų arba 68 proc.³³ Taigi skaičiuota, jog dešimtyje apygardų potencialių rinkėjų turėjo būti 1 mln. 700 tūkst., o šešiose – 1 mln. 20 tūkst. (Pagal tokius „skaičiavimus“ iš viso dešimtyje apygardų turėjo būti 2,5 mln. gyventojų, o šešiose – 1,5 mln.) Atsižvelgdama į tokius skaičiavimus, VRK planavo išlaidas: vokų (jie turėjo būti išduodami kiekvienam rinkėjui, į jį rinkėjas turėjo įdėti balsavimo biuletenį) bei balsavimo biuletenių („balsa-

³⁰ Pvz., Raseinių apskrities komitetas rašė, jog Raseinių apskrityje gyvena apie 70 tūkst. gyventojų, tačiau šis skaičius „nėra patikrintas, bet apie tą skaičių yra gyventojų“. Panašiai atsakė ir Kretingos komitetas: „Su lig vokiečių statistika Kretingos apskrityje skaitėsi 49 tūkst., bet į tą skaičių nepateko sugrįžusieji iš Rusijos ir nelaisvės.“ Anot Marijampolės apskrities tarybos, nusiųstos komisijai žinios „netikros, nes ne visi valsčiai pateikė žinias, skirtumas didelis nebus.“ Panevėžio komitetas taip apibūdino sunkumus fiksuojant gyventojų skaičių: „Priežastys – valsčių nesutvarkymas, neturėjimas atitinkamų raštininkų, nesugebėjimas į klausimus atsakyti ir t. t.“ Žr. ten pat, l. 2, 3, 5, 10, 19–19ap, 25, 28 ir t. t.

³¹ Sąrašas rinkiminių apygardų su nurodymu skaičiaus gyventojų jose ir centrų, b. d., ten pat, f. 923, ap. 1, b. 1402, l. 2. Tas pats sąrašas yra ir ten pat, b. 68, l. 286–286 ap. Susumavus pateiktus duomenis, kurie, kaip teigiama, „nėra pilni“, išeitų, jog šešiose apygardose, kuriose rinkimai į Steigiamąjį seimą faktiškai ir įvyko, buvo „priskaičiuota“ šiek tiek daugiau nei 1 mln. 515 tūkst. gyventojų. Žinoma, šio skaičiaus negalima laikyti tiksliai, visgi pastebėsime, kad tokiam skaičiui gyventojų, remiantis įstatymo nuostata, jog 15 tūkst. gyventojų turi tekti vienas deputatas, turėjo atstovauti maždaug 101 deputatas. Taip pat žr.: Sąrašas Lietuvos apskričių su nurodymu skaičiaus gyventojų jose, b. d. [1919 m. rugpjūtis], ten pat, f. 377, ap. 9, b. 14, l. 49–49 ap. Šiame sąrašė (iš viso 20 apskričių su Seinais bei dalimi „okupuotos“ Alytaus apskrities) priskaičiuota šiek tiek daugiau nei 1 mln. 440 tūkst. gyventojų.

³² Vyriausiosios į Steigiamąjį seimą rinkimų komisijos sąmata, b. d., ten pat, f. 379, ap. 2, b. 202, l. 31–31ap; Vyriausiosios rinkimų komisijos sąmata, 1920 m. sausio 15 d., ten pat, f. 923, ap. 1, b. 94, l. 3–3ap.

³³ Sprendžiant iš išlikusių rinkėjų sąrašų, kuriuose nurodytas bendras gyventojų ir rinkėjų skaičius, asmenų, turinčių balsavimo teisę, procentas buvo gerokai mažesnis ir svyravo nuo 52 iki 56 proc. Tiesa, pavyko aptikti tik kelis tokius sąrašus. Šiaulių m. rinkiminių apylinkių rinkėjų sąrašai, b. d., *MAB RS*, f. 76–4, f. 76–5, f. 76–6.

vimo kortelių“) pagaminimui. Deja, neaišku, kiek faktiškai vokų ir „kortelių“ buvo pagaminta. Pastebėsime tik, kad skaičiuota visoms dešimčiai apygardų.

Ir dar šiek tiek apie nacionalinį rinkimų į Steigiamąjį seimą aspektą. Iš principo sutarus dėl apygardų skaičiaus, rinkimų įstatymo komisijoje kilo ginčai dėl atskirų apygardų ribų. Lenkų atstovai komisijoje (M. Junowiczius bei K. Blazewiczius) pasiūlė pakeisti kelių apygardų ribas. Pakeitimai buvo motyvuojami siekiu „apsaugoti tautines mažumas“ ir įsitikinimu, jog kai kuriose apygardose „lenkai lieka nuskriausti“³⁴. Konkrečiai buvo siūloma prie Kauno apygardos prijungti Ukmergės apskritį, nuo Panevėžio apygardos atskirti Šiaulių apskritį, tačiau ko gero pats svarbiausias siūlymas buvo dėl Suvalkų apygardos įsteigimo, į kurią dar pagal lenkų siūlomą projektą įeitų Seinų bei Augustavo apskritys. Šie siūlymai daugumos komisijos narių (septyniems balsavus prieš, dviems už ir vienam susilaikius) buvo atmesti. Žydų atstovas, dalyvavęs balsavime (L. Garfunkelis), greičiausiai susilaikė. Galiausiai nutarta rinkiminių apygardų ribų nustatymo klausimą perduoti spręsti Ministrų kabinetui³⁵.

Rinkėjų sąrašų problema

Kas buvo rinkėjų sąrašai ir kaip jie buvo sudaromi? Pagal įstatymą dalyvauti rinkimuose galėjo Lietuvos pilietis, įtrauktas į apylinkės rinkėjų sąrašą, t. y. visi dvidešimt vienerių metų sulaukę Lietuvos piliečiai. Rinkėjų sąrašai privalėjo būti sudaryti iki rinkimų likus keturiasdešimčiai dienų, t. y. iki kovo 4 dienos. Rinkėjams buvo numatyta teisė su jais susipažinti, o esant reikalui kreiptis į rinkiminę komisiją reikalaujant daryti juose pakeitimus. Kyla klausimas, kas gi buvo *tie Lietuvos piliečiai*? Formaliai į šį klausimą atsakė laikinasis Lietuvos pilietybės įstatymas, priimtas dar 1919 m. sausio mėnesį. Jame Lietuvos piliečiais laikomi asmenys, kurių tėvai „iš seno Lietuvoje gyveno“, kurie patys visuomet Lietuvoje gyveno, jų vaikai, kurie nors Lietuvoje nuolat negyveno, bet grįžo gyventi, asmenys, kurie iki 1914 m. ne mažiau kaip dešimt metų Lietuvoje gyveno arba turėjo turto, nuolatinį darbą bei dar kelios kategorijos kitų asmenų. Tiesa, šiame įstatyme nebuvo nieko pasakyta, *kokia yra Lietuvos teritorija*. Į šį klausimą atsakė apskričių sienų įstatymas, priimtas tų pačių metų liepos 1 dieną. Jame Lietuvos teritorija apėmė Kauno, Suvalkų gubernijas, bei vakarines Vilniaus ir Gardino gubernijų dalis. (Steigiamojo seimo rinkimus ir buvo numatyta „organizuoti“ kaip tik šioje teritorijoje.) Praktiškai pilietybės klausimą turėjo išspręsti pasų įstatymas,

³⁴ Komisijos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo projektui paruošti protokolas Nr. 14 ir Nr. 15, 1919 m. rugpjūčio 16 d. ir 1919 m. rugpjūčio 20 d., *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 5, l. 13 ap, l. 15–15ap.

³⁵ Komisijos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo projektui paruošti protokolas Nr. 16, 1919 m. rugpjūčio 24 d., ten pat, l. 17–18.

kuris buvo priimtas 1919 m. liepos mėnesį³⁶. Tačiau įgyvendinti įstatymą sekėsi labai sunkiai, o perėjimo prie naujų lietuviškų pasų galutinė data buvo ne kartą keičiama³⁷.

Todėl tikėtina, jog efektyviu Lietuvos pilietybės kontrolės ir kartu lojalumo valstybei instrumentu tapo rinkėjų į Steigiamąjį seimą sąrašai. Apie tai viešai kalbėjo ir valdžios pareigūnai. Valstybės tarybos pirmininkas Šilingas 1919 m. pabaigoje rašė, jog pilietybės klausimas neaiškus, Lietuvoje yra daug žmonių, kurie piliečiais nebus. Todėl būtini rinkėjų sąrašai, nes į miestus ir miestelius „suplaukė pusėtino naujo ir dažnai svetimo Lietuvai elemento, kuris negali tuo tarpu naudotis piliečių teisėmis“³⁸. Kas tas svetimas į *Lietuvos miestus ir miestelius* „suplaukęs elementas“, nebuvo detalizuota.

Apskritai turimi duomenys leistų teigti, jog rinkėjų sąrašai nebuvo tikslūs. Šį faktą buvo pripažinusi vyriausybė ir tuo motyvuodama pratęsė rinkimus. Apie tai, kad rinkėjų sąrašai netikslūs, o juos sudarant susidurta su įvairiais sunkumais, galima spręsti iš VRK susirašinėjimo su vietos valdžia. VRK ne kartą ragino savivaldybes, apskrities valdybas paskubėti sudarinėjant rinkėjų sąrašus³⁹. Tam, kad šį darbą pagreitinėtų, siūlyta pasinaudoti savivaldybių rinkimų rinkėjų sąrašais, juos papildant. Neapsieita ir be gąsdinimų baudžiamąja atsakomybe⁴⁰. Tačiau net ir po patarimų bei griežtų raginimų rinkėjų sąrašų sudarymas judėjo vangiai. Sprendžiant iš vietos valdžių susirašinėjimo, bent jau kai kuriose apskrityse sąrašų sudarymo terminai neatitiko formalių, nustatytų įstatymo⁴¹. Sąrašų netikslumą liudija ir kiti VRK dokumentai. Artėjant rinkimams rinkiminės komisijos vis dažniau kreipdavosi į VRK prašydamos skirti papildomai rinkiminių biuletenių. Trūkumų atsirado, nes valsčiai nespėjo pristatyti žinių apie tikslų rinkėjų skaičių⁴².

Žinoma, galima manyti, jog egzistavo apskritys, kuriose sąrašų sudarymas vyko sklandžiau, ir tokios, kur šis procesas užsitęsė. Visgi galima fiksuoti bendrą tendenciją – to meto aplinkybių visuma buvo nepalanki tiksliam rinkėjų sąrašų sudarymui.

³⁶ Yra duomenų, liudijančių, jog Vidaus reikalų ministerija Valstybės spaustuvei užsakė pagaminti 3 mln. „Lietuvos gyventojų pasų“. Žr.: Lietuvos spaudos biuro administratoriaus raštas Lietuvos spaudos biuro vedėjui, 1919 m. birželio 25 d., ten pat, f. 923, ap. 1, b. 71, l. 306.

³⁷ Vidaus reikalų ministro raštas apskričių viršininkams, 1920 m. balandžio 22 d., ten pat, f. 1021, ap. 1, b. 15, l. 44. Ministras informavo apskričių viršininkus apie pataisą pasų įstatyme, pagal kurią pasų išdavimo terminas pratęstas iki gegužės 31 d.

³⁸ St. Šilingas, Kuriamojo Seimo rinkimų įstatymas, *Tauta*, 1919 11 25, Nr. 2.

³⁹ VRK raštas Šiaulių apskrities valdybai, 1920 m. sausio 23 d., *LCVA*, f. 862, ap. 1, b. 9, l. 28.

⁴⁰ Panevėžio apskrities viršininko raštas valsčių valdyboms, 1920 vasario 25 d., ten pat, f. 404, ap. 1, b. 11, l. 162.

⁴¹ Marijampolės apskrities tarybos raštas valsčių bei miestų valdyboms, 1920 m. kovo 8 d., ten pat, f. 1362, ap. 1, b. 11, l. 3.

⁴² Šiaulių rinkiminės apylinkės raštas VRK, 1920 m. balandžio 2 d., ten pat, f. 862, ap. 1, b. 9, l. 67, 76.

Tokią išvadą patvirtintų VRK raštas, išsiuntinėtas vietos valdžios institucijoms kovo viduryje. Jame teigiama, jog rinkimų komisija gaunanti „daug žinių“ apie neteisingą rinkėjų sąrašų sudarymą. Tiesa, jame pažymėta, kad: „nepaprastai daug gyventojų ypač lietuvių suvis neįtraukti sąrašais [pažymėta straipsnio autoriaus] dėl to, kad sudarant sąrašus neaplanė daug namų bei butų“⁴³. Panašaus turinio VRK pranešimas buvo paskelbtas spaudoje. Jame reiškiamas nepasitenkinimas tuo, kaip sudaromi rinkėjų sąrašai Kaune – esą daug lietuvių į sąrašus neįtraukiami⁴⁴.

Apie panašias problemas rašė ir tuometinė spauda, vis pabrėždama faktą, kad daug lietuvių į rinkėjų sąrašus neįtraukti. Keli panašaus pobūdžio straipsniai buvo išspausdinti oficioze „Lietuva“. Viename teigta, jog rinkėjų sąrašus Kaune sudarinėja ne lietuvių kilmės asmenys, todėl dažnai iškraipomos pavardės, o daug žmonių į sąrašus nepatekė. Po kelių dienų „Lietuvoje“ vėl pasirodė straipsnis ir vėl ta pačia tema: sudarant sąrašus praleidžiami kai kurie namai, o jų gyventojai neįtraukiami į rinkėjų sąrašus⁴⁵. Sunku būtų vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kiek šios žinios teisingos ir kiek tokių faktų būta. Turint galvoje Kauno miesto gyventojų sudėtį, raštingumą, jame tarp sąrašų sudarinėtojų galėjo būti gana daug ne lietuvių. Tačiau nežinia, ar sąmoningai siekta mažinti rinkėjų lietuvių skaičių. Antra vertus, būta ir visai kitokio pobūdžio pavyzdžių, kai į rinkėjų sąrašus nebuvo įtraukiami ne lietuviai. Šiaulių apskrityje ruošiantis rinkimams paaiškėjo, jog Pakruojo valsčiaus valdyba iš rinkėjų sąrašų išbraukė visus žydus. Valsčiaus rinkiminės komisijos pirmininkas tokį sprendimą motyvavo tuo, jog žydai „pareiškė balsuosią atskirai“. Tiesa, Šiaulių apskrities rinkiminės komisijos pirmininkas Venclauskis tokį valsčiaus valdybos sprendimą pavadino neteisėtu ir įsakė rinkėjų sąrašus kuo greičiau atitaisyti⁴⁶. Aukščiau pateikti pavyzdžiai liudytų, jog rinkėjų sąrašų sudarymo tikslumą sąlygojo įvairios aplinkybės, tarp jų ir vietos valdžios pareigūnų kvalifikacija, galiausiai ir simpatijos ar antipatijos, kartais būdavusios ir nacionalinio pobūdžio.

Antra vertus, tenka pripažinti, kad atsakyti į klausimą, kiek turinčių rinkimų teisę nepateko į sąrašus, praktiškai neįmanoma. Įdomi ta aplinkybė, jog oficialiai nebuvo paskelbtas bendras asmenų, įtrauktų į rinkėjų sąrašus, skaičius – savotiškas rinkėjų registras. Iš statistikos žinome tik, kiek asmenų balsavo. (Jei tikėtume tuo, jog balsavo

⁴³ VRK raštas, 1920 m. kovo 16 d., ten pat, f. 1362, ap. 1, b. 11, l. 8.

⁴⁴ Į Steigiamąjį Seimą, *Lietuva*, 1920 03 18, Nr. 63.

⁴⁵ Rinkikas [?], Į Steigiamąjį Seimą. Reikia kas daryti, ten pat, 1920 03 11, Nr. 57; Į Steigiamąjį Seimą, ten pat, 1920 03 14, Nr. 60. Apie neteisėtai sudarytus rinkėjų sąrašus, praleistus lietuvių rinkėjus, iškraipytas jų pavardes rašė ir socialistų liaudininkų „Darbas“ (1920 04 18, Nr. 28).

⁴⁶ Šiaulių apskrities valsčių rinkiminių komisijų pirmininkų susirinkimo protokolas, 1920 m. kovo 31 d., *LCVA*, f. 862, ap. 1, b. 9, l. 64–64 ap.

90 proc. įtrauktų į sąrašus, tai iš viso rinkėjų sąrašuose turėjo būti įrašyta maždaug 760 tūkst. asmenų.) Tai, kad dėl vienokių ar kitokių aplinkybių bent jau dalis potencialių rinkėjų į sąrašus nepateko, liudytų įvairūs, nors ir netiesioginiai, duomenys. Štai Biržų miesto rinkėjų sąrašas rodė, jog teisę dalyvauti rinkimuose turi 2031 asmuo (rinkimuose dalyvavo 1495, t. y. 73,6 proc. įtrauktų į rinkėjų sąrašus)⁴⁷. Pagal 1919 m. Biržų valsčiaus surašymo duomenis 1919 m. pabaigoje Biržuose gyveno 3286 asmenys⁴⁸. O jau pagal 1923 m. surašymo duomenis – 7526 asmenys⁴⁹. Kažin ar per kelerius metus gyventojų skaičius išaugo dvigubai. Neteisingai apskaičiavus bendrą gyventojų skaičių, klaidingas galėjo būti ir rinkėjų skaičius.

Paanalizuokime geriau išlikusius Šiaulių apskrities rinkimų duomenis. Pagal juos, Šiaulių apskrityje buvo priskaičiuota apie 166 tūkst., kitais duomenimis – apie 120 tūkst. gyventojų (pagal 1923 m. gyventojų surašymą Šiaulių apskrityje gyveno šiek tiek daugiau nei 203 tūkst. gyventojų). Galima manyti, jog skaičiuojant skirtumai galėjo atsirasti dėl kelių priežasčių: gyventojų migracijos, apskrities ribų pasikeitimo, žemos valdininkų kvalifikacijos. Antra vertus, miestuose migracija buvo didesnė, čia vadinamojo „svetimo“ ir „suplaukusio“ elemento buvo daugiau. Nežinia, kiek jų galėjo pretenduoti į pilietybę. Vienaip ar kitaip labai tikėtina, kad dėl pačių įvairiausių priežasčių dalis jų į sąrašus galėjo nepatekti.

Archyviniai duomenys rodo, jog Šiaulių apskrityje į rinkėjų sąrašus buvo įtraukta 86 680 asmenų⁵⁰. O pagal oficialius duomenis Šiaulių mieste bei apskrityje balsavo 75 305 rinkėjai arba 86,8 proc. įtrauktų į sąrašus. Šiaulių miesto aktyvumas buvo mažesnis: pirmoje rinkiminėje apylinkėje jis siekė 79,8 proc., o antroje – 75,3 proc.⁵¹ Anot išlikusių Šiaulių apskrities rinkiminės komisijos juodraščių, kai kuriose rinkiminėse apylinkėse dalyvavo šimtas arba beveik šimtas procentų rinkėjų (t. y. į sąrašus įtrauktų asmenų), pvz., Gasčiūnų, Meškuičių, Raudėnų valsčiuose. Lygumų valsčiuje balsavo daugiau nei šimtas proc. – į sąrašus buvo įrašyti 2153 rinkėjai, o dalyvavo rin-

⁴⁷ Biržų m. pilnateisių piliečių sąrašas, b. d., ten pat, f. 1600, ap. 1, b. 7, l. 30.

⁴⁸ Biržų valsčiaus valdybos raštas Pasvalio apskrities viršininkui, 1919 m. gruodžio (?), ten pat, f. 400, ap. 1, b. 31, l. 49.

⁴⁹ Panašiai ir Marijampolėje. Čia rinkimams į seimą į sąrašus buvo įtraukti 4363 rinkėjai, o pagal surašymo duomenis 1923 m. Marijampolėje gyveno 17 277 asmenys. Žr.: VRK raštas Marijampolės m. valdybai, 1920 m. balandžio 10 d., ten pat, f. 1362, ap. 1, b. 11, l. 14ap.

⁵⁰ Šis skaičius gautas sudėjus rinkėjų skaičių 27 valsčiuose ir Šiaulių mieste. Žr.: Lapas išdalijimo vokų rinkimams į Steigiamąjį Seimą, b. d., ten pat, f. 862, ap. 1, b. 9, l. 86–86 ap. Deja, šis rinkėjų skaičius nėra galutinis ir galėjo keistis. Palyginimui: pagal minėtą šaltinį, Šiaulių mieste į sąrašus buvo įtraukti 6428 asmenys, o pagal kitus duomenis – 7404. Rinkimai į St. Seimą Šiaulių apskrityje, b. d., ten pat, l. 127.

⁵¹ Ten pat.

kimuose 2260⁵². Beje, Šiaulių apskrityje Šaukėnų valsčiuje įvyko kuriozinis atvejis – buvo pagrobta ir sudeginta balsadėžė su biuleteniais⁵³. Rinkimus čia teko organizuoti dar kartą⁵⁴.

„Patriotizmo mūs liaudis beveik neturi“, arba dar kartą apie aktyvumą

Apskritai istorikui rašyti apie gyventojų nuostatas, požiūrius, neturint aiškaus šaltinio – gyventojų apklausų, – pavojingas užsiėmimas. Praktiškai vienintelis šaltinis, kuriuo tyrinėtojas gali remtis, yra to meto spauda. Artėjant Steigiamojo seimo rinkimams lietuviškoje spaudoje palyginti daug rašyta apie rinkimus į vietos savivaldą. (Priminsime, jog 1919 m. pabaigoje ir 1920 m. pradžioje Lietuvos valdžios kontroliuojamoje teritorijoje vyko savivaldos rinkimai.⁵⁵) Viena iš dažnai aptariamų, diskutuojamų spaudoje temų buvo rinkimų eiga bei aktyvumas. Paprastai laikraščiuose, nepriklausomai nuo jų politinės krypties, partinės priklausomybės, buvo konstatuojamas mažas rinkėjų aktyvumas. Galima aptikti ir archyvinių duomenų, patvirtinančių minėtas tendencijas. Pateiksime kelis pavyzdžius. 1920 m. sausio mėnesį Kėdainių apskrityje, Pašušvio valsčiuje rinkimai į tarybą apskritai neįvyko, nes atvyko per mažai rinkėjų. Rinkimus bandyta organizuoti kitą dieną, tačiau ir vėl nesėkmingai. Kai kur gyventojai patys atsisakydavo rinkti atstovą į valsčiaus tarybą⁵⁶.

Kaip jau minėjome, savivaldos rinkimai buvo gana plačiai aprašomi spaudoje. Socialistų liaudininkų „Darbas“ teigė, jog trečiuose rinkimuose į Vilkaviškio miesto komitetą iš 3500 „su virš rinkėjų“ tebalsavo tik apie 800 (t. y. 22,8 proc.)⁵⁷. Valstiečių sąjungos „Lietuvos ūkininkas“ vėlgi aprašydamas rinkimus Vilkaviškio apskrityje į valsčiaus tarybą teigė, jog daug žmonių nedalyvavę, nes nepatenkinti įstatymu. Vietoje rinkimų apylinkėje teisę rinkti turėję 700 rinkėjų, tačiau dalyvavo tik 63. Kai kur apskritai atsisakyta naują valdžią rinkti⁵⁸. „Lietuvos ūkininke“ panašiai aprašyti rinkimai į valsčiaus savivaldybę Rokiškio apskrityje, Panemunio [Panemunėlio] valsčiuje (čia iš 500 turinčių balso teisę rinkimuose dalyvavo 130, t. y. 26 proc.); Raseinių apskrityje, Kelmės valsčiuje į valsčiaus tarybą mažai dalyvavo rinkėjų (pažymėta, jog

⁵² Ten pat.

⁵³ *Tauta*, 1920 04 21, Nr. 13.

⁵⁴ VRK pirmininko P. Leono raštas V rinkimų apygardos komisijai, 1920 m. balandžio 17 d., *LCVA*, f. 862, ap. 1, b. 9, l. 120.

⁵⁵ Gana plačiai rinkimai į vietos savivaldą aprašyti Aistės Morkūnaitės-Lazauskienės monografijoje „Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918–1920 m.“ (2007).

⁵⁶ Rinkimai į Kėdainių apskrities valsčių tarybas. Rinkimų protokolai, 1920 m. sausio 17 d., *LCVA*, f. 379, ap. 1, b. 5, l. 37, 42.

⁵⁷ *Darbas*, Vilkaviškis, 1920 01 08, Nr. 1.

⁵⁸ Lietuvos žinios, *Lietuvos ūkininkas*, 1920 01 10, Nr. 2.

rinkimai organizuoti be sąrašų); Pasvalio apskrityje, Vabalninko valsčiuje iš turinčių teisę balsuoti 7162 asmenų rinkimuose tedalyvavo 1313, t. y. apie 18 proc.⁵⁹

Galiausiai spaudoje ėmė vis dažniau atsirasti straipsnių, kuriuose teigta, kad rinkimų į vietos savivaldos institucijas tendencijos gali pasikartoti ir rinkimuose į Steigiamąjį seimą. Kitaip tariant, rinkėjų aktyvumas gali būti mažas ir rinkimų į Seimą metu. Krikščionių demokratų „Laisvė“ 1920 m. sausio mėnesį aliarmavo, jog rinkimuose į savivaldybes labai didelė „mūsų žmonių dalis“ visai nedalyvavo. Anot straipsnio autoriaus: „...labai ir labai reikia bijotis, kad panašiai neatsitiktų su rinkimais į Steigiamąjį Seimą“. Straipsnis baigėsi kvietimu visiems turintiems rinkimų teisę ja pasinaudoti ir rinkimuose būtina dalyvauti⁶⁰. (Beje, krikdemų spaudoje aktyviai rinkimuose ragintos dalyvauti moterys⁶¹.) Panašiai rašė ir „Tauta“, čia teigta, jog savivaldos rinkimuose aktyvumas buvęs nedidelis, panašiai gali atsitikti ir rinkimuose į Steigiamąjį seimą⁶². „Lietuvos ūkininko“ korespondentas liūdnai konstatavęs, jog valstiečiai apie politines partijas supratimo neturi, į Steigiamojo seimo rinkimus žiūri šaltai, tik maldaknyges skaito...⁶³ Apie tyrantį abejingumą, dabar sakytume, žemą politinę kultūrą, rašė ir valdžios institucijos. Lietuvos spaudos biuro 1919 m. vasaros pranešime konstatuota (apie padėtį Kuršėnuose): „Patriotizmo mūs žmonės, ypač liaudis, beveik neturi. Jiems tik tada gera valdžia bus, kai nuo jų nieko neims.“⁶⁴

Straipsniai, kuriuose reiškiamos abejonės dėl rinkėjų aktyvumo, pasirodė ir oficialioje. Vasario mėnesio pabaigoje „Lietuvos“ redakciniame straipsnyje trumpai aprašyti rinkimai Raseinių valsčiaus tarybon, kur aktyvumas siekė tik 18 proc. (iš 3496 balso teisę turinčių tarybos rinkimuose dalyvavo tik 640). Anot laikraščio, tokie skaičiai būdingi ir kitoms Lietuvos dalims. Nerimauta ir dėl fakto, kad vietos rinkimuose aktyvesni pasirodė bežemiai, kumečiai, o jie išrenka neproporcingai daug savo sluoksnio žmonių. Apskritai bijota, kad rinkimuose į seimą gali dalyvauti 20–30 proc. rinkėjų, o tokiu atveju Steigiamasis seimas nebūtų „tautos valios reiškėjas“⁶⁵.

⁵⁹ Lietuvos žinios, ten pat, 1920 01 18, Nr. 3; Lietuvos žinios, ten pat, 1920 02 01, Nr. 5; Lietuvos žinios, ten pat, 1920 03 07, Nr. 10.

⁶⁰ Z. [?], Svarbūs mūsų visuomenės darbuotojų uždaviniai artinantis Steig. Seimui, *Laisvė*, 1920 01 21, Nr. 15.

⁶¹ J. Str., Steigiamasis Seimas artinasi, *Laisvė*, 1920 02 24, Nr. 42; Esybė [?], Moters katalikės branginkite savo vardą, ten pat, 1920 03 17, Nr. 61; S. Skinkytė, Moters ir Steigiamasis Seimas, ten pat, 1920 03 30, Nr. 71.

⁶² D. Treigys, Valsčių savivaldybių rinkimams žemaičiuose pasibaigus, *Tauta*, 1920 03 27, Nr. 9.

⁶³ P. Čiučelis, Dėl Steigiamojo Seimo, *Lietuva*, 1920 03 18, Nr. 63; Lietuvos žinios, *Lietuvos ūkininkas*, 1920 03 01, Nr. 9.

⁶⁴ Lietuvos spaudos biuro pranešimas, 1919 m. rugpjūčio 7 d., *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 71, l. 68.

⁶⁵ Iki rinkimų du mėnesiai, *Lietuva*, 1920 02 21, Nr. 41.

Šiek tiek apie rinkiminės agitacijos ypatybes

Apie politinių partijų agitaciją rinkimų į Steigiamąjį seimą metu bene plačiausiai rašė Daugirdaitė-Sruogienė⁶⁶. Todėl straipsnyje prie to plačiau neapsistosime. Atkreipsime dėmesį tik į kai kuriuos mažiau aptartus rinkiminės agitacijos aspektus.

Artėjant rinkimams lietuviškoje spaudoje ėmė vis dažniau atsirasti publikacijų, kuriose teigta, jog rinkimuose neproporcingai daug balsų gali gauti tautinės mažumos. 1920 m. kovo pabaigoje „Lietuvoje“ rašyta, jog lietuvių rinkiminių sąrašų yra daug ir įvairių, o žydai turi tik vieną, už kurį vieningai bei bendrai balsuos. Lietuvių balsai tokiu būdu „išsibarstys“, o žydai „gali gauti iki 30 procentų balsų“. Jei taip atsitiktų, „kraštas būtų netiksliai reprezentuojamas“, o tautinė mažuma turėtų persvarą⁶⁷. Rinkimų išvakarėse „Lietuva“ išspausdino agitacinį straipsnį, kuriuo kreiptasi į valstiečius, raginant juos būti kuo aktyvesniais rinkimuose. Kad raginimai būtų įtikinamesni, nepasieita be gąsdinimų: jei valstiečiai bus tokie pat pasyvūs kaip rinkimuose į savivaldybes, tada lenkai ir žydai, gyvenantys miestuose ir išstatę tik po vieną sąrašą, balsuos už jį. Taip rinkimus laimės miestiečiai – lenkai ir žydai. O tokie rezultatai gali turėti lietuviams neigiamų pasekmių, mat miestelėnai, žydai ir lenkai, visus mokesčius „suvers valstiečiams“⁶⁸. (Pastebėsime, jog gandy, kad dėl mažo gyventojų aktyvumo gali didėti mokesčiai ar bus skiriamos baudos, būta. Apie juos rašė to meto spauda⁶⁹.) Tame pat numeryje išspausdintas atsišaukimas „Artinas paskutinė valanda“, kuriame taip pat raginama aktyviai dalyvauti rinkimuose. Atsišaukimo autorius, pasirašęs *Kariškio* slapyvardžiu, teigė: „Visi lietuviai, labiausiai sodiečiai <...> balsuodami visi tik už lietuvių kandidatų sąrašus, nes jums to nepadarius įsigalės mūsų krašte svetimtaučiai...“ Jei taip atsitiktų, niekais pavirstų kova už nepriklausomybę. Tiesa, lietuviškoje periodikoje rašinių su panašia rinkimine „agitacija“ nebuvo daug. Antra vertus, didžiajai daliai Lietuvos gyventojų, ypač valstiečių, spauda apskritai buvo mažai prieinama, todėl kažin ar buvo svarbus rinkėjų elgesį veikiantis veiksnys. Tačiau taip pat galima būtų teigti, jog minėti pavyzdžiai liudijo tam tikrą tendenciją, būdingą besiformuojančiai lietuvių politinei, valstybinei sąmonei, – baime, kad tautinės mažumos ir ypač žydai dėl savo aktyvumo ir organizuotumo rinkimuose gali gauti ypač daug balsų, o ši aplinkybė gali kelti grėsmę nacionalinei lietuvių valstybei.

⁶⁶ V. Daugirdaitė-Sruogienė, *Lietuvos Steigiamasis Seimas*, p. 30–36.

⁶⁷ Dėl renkamųjų sąrašų Kauno gubernijoje, *Lietuva*, 1920 03 31, Nr. 73.

⁶⁸ Pilieti atlik savo prievolės, ten pat, 1920 04 13, Nr. 81. Kai kada lenkai tapatinti su bolševikais, kaip jėgos, norinčios apskritai rinkimams sutrukdyti. Žr. Y., Ko ypač turime saugotis St. Seimo rinkimų reikale, *Laisvė*, 1920 03 18, Nr. 62.

⁶⁹ „Laisvė“ rašė: „patyrėme, valdžia mananti paskelbti priverstinius balsavimus, uždedant neabsavusiems baudą.“ Į Steigiamąjį Seimą, ten pat, 1920 03 14, Nr. 59.

Svarbi rinkiminės agitacijos dalis buvo mitingai, kuriuos organizuodavo įvairių politinių partijų veikėjai provincijoje. Apie tokių mitingų pobūdį, jų metu kilusius konfliktus tarp partijų rėmėjų spaudoje (tiek kairiųjų, tiek dešiniųjų) rašyta, ir ne kartą. Reikšminga agitacijos forma buvo atsišaukimai, tiesa, jų tiražai bei paplitimas nėra aiškūs⁷⁰. Tokiuose atsišaukimuose ne tik buvo pristatomos svarbiausios politinės partijos nuostatos, bet ir paprastai „puolami“ politiniai oponentai. Kai kuriuose naudotasi ir tautinių mažumų „korta“. Apie vieną tokių atsišaukimų rašė „Darbas“. Į laikraščio akiratį jis papuolė todėl, kad jame socialistai liaudininkai ir kitos kairiosios politinės jėgos vaizduojami „parsišaukiamais žydams, o žydai statomi visų Lietuvos nelaimių kaltininkais“⁷¹. Žinoma, tokios formuluotės galėjo būti ir laikraščio korespondento interpretacija, tačiau mažai tikėtina, jog atsišaukimo esmė būtų smarkiai iškraipyta. Tai, kad krikščionių demokratų partija rinkėjus gąsdino „žydų valdymu“, liudytų ir dar vienas atsišaukimas – „Lietuvos piliečiai“. Atsišaukime raginta aktyviai dalyvauti rinkimuose ir teigta: „Eikit visi į rinkimus. Jei neisit į rinkimus, žydai ir lenkai valdys Lietuvą. Vienas nepaduotas balsas gali Lietuvą pražudyti. Kas nebalsuos, tas žudys tėvynę...“ ir galiausiai baigiama – nebalsavęs „gal nenoromis taps lenkų ar bolševikų bernu“⁷². Teisingumo dėlei reikėtų pastebėti, jog taip pat aktyviai buvo kritikuojamos ir kairiosios partijos. (Tokių, labiau ideologinio, o ne nacionalinio pobūdžio, atsišaukimų neabejotinai buvo daugiau ir jie dominavo.)

Žinoma, galima manyti, kad spaudos perspėjimai apie galimai mažą rinkėjų aktyvumą bei tautinių mažumų pavojų nacionalinei valstybei buvo perdėti, o tokių straipsnių tikslas buvęs paskatinti visuomenės susidomėjimą rinkimais ir skatinti aktyvumą. Tačiau, antra vertus, negalima tų spaudos pranešimų visiškai ignoruoti. Kaip ir negalima atmesti tos aplinkybės, kad spauda atspindėjo tam tikras lietuviškai visuomenės daliai būdingas politines tendencijas. Pažymėsime dar kartą – apie menką aktyvumą, visuomenės pasyvumą, abejingumą rašė praktiškai visų politinių grupių spauda. Galima teigti, kaip ir daroma mūsų istoriografijoje, jog artėjant rinkimams, vis labiau įsisiūbavo partijų veikla bei agitacija, pagausėjo įvairios agitacinės literatūros (pirmiausia atsišaukimų.) Tai galėjo turėti įtakos ir gyventojų aktyvumui. Rimta paskata valstiečiams dalyvauti rinkimuose buvo aplinkybė, kad praktiškai visos politinės lietuvių partijos aktyviai kėlė agrarinės reformos klausimą. Svarbų vaidmenį paskatinant rinkėjų aktyvumą (ypač moterų, kurios apskritai pirmą kartą dalyvavo rinkimuose)

⁷⁰ Įvairūs atsišaukimai, *MAB RS*, L-A/1842, l. 21, 22, 24, 25, 44.

⁷¹ A. R. [?], Kas jiems pirmiausia rūpi, *Darbas*, 1920 04 11, Nr. 26.

⁷² Atsišaukimas „Lietuvos piliečiai“, *MAB RS*, L-A/1842, l. 18.

galėjo atlikti kunigai. (Beje, kairiųjų spaudoje teigta, kad būtent kunigų įtaka galėjo būti lemiamą rinkimų rezultatams⁷³.)

Vietoj pabaigos

Steigiamojo seimo pirmininkas Stulginskis, pradėdamas seimo darbą, taip apibūdino rinkimų rezultatus: „Negaliu palikti nepaminėjęs ir pačių rinkimų būdo. Mūsų priešininkų buvo skelbiama pasauliui, jog lietuviuose nesą jokios politinės sąmonės. <...> kad Lietuva – kažin koks tautų mišinys, kur nežinia kuriai būtent turėtų priderėti vadovaujama rolė. Rinkimai į Seimą kaip tik parodė visai ką kitą. Rinkimuose dalyvavo daugiau kaip 90 nuošimčių piliečių, tai yra toks didelis nuošimtis, kaip retai kur atsitinka pasauly <...> Vadinasi žmonėse esama išsivysčiusios politinės sąmonės. Rinkimų vaisiai rodo, kad lietuviai gavo 91,1 proc. balsų, žydai – 5,3 proc., lenkai – 2,6 proc., vokiečiai – 0,9 proc. Aiškiausiai tai parodo, kad Lietuva ne tautų mišinys, bet susikonsolidavusi vienos lietuvių tautos šalis.“ Iš esmės Stulginskis gerai nusakė rinkimų į Steigiamąjį seimą esmę – tai buvęs referendumas, kuriame lietuviai beveik vieningai pasisakė už nacionalinį valstybingumą. Tiesa, nežinia, kokiais žodžiais būtų Stulginskis kreipęsis į naujai išrinktus seimo deputatus, jei rinkimai būtų įvykę visose rinkimų apygardose, kaip tai buvo numatyta rinkimų įstatyme...

Kelios konkretesnės išvados ir apibendrinimai: *pirma*, tiksliai ir patikimai apskaičiuoti rinkėjų aktyvumą Steigiamojo seimo rinkimų metu praktiškai neįmanoma, nes nėra žinomas bendras piliečių skaičius, taip pat negalima tiksliai suskaičiuoti asmenų, turėjusių balso teisę ir galėjusių pretenduoti į Lietuvos pilietybę (ir norėjusių ją įgyti). Pažymėtina ir tai, jog nežinomas bendras asmenų, įrašytų į rinkėjų sąrašus, skaičius. Apskritai, galima teigti, jog lietuvių istorinėje sąmonėje ir istoriografijoje įsivyravusi nuostata dėl ypač didelio rinkėjų aktyvumo, kuris esą siekęs apie 90 procentų, yra tik simbolinės reikšmės, t. y. *vertintinas kaip lietuvių nacionalinio ir demokratinio valstybingumo deklaracija; antra*, aplinkybių, kaip sudarinėti rinkėjų į Steigiamąjį seimą sąrašai, analizė liudytų, jog jie negalėjo būti tikslūs; *trečia*, galima manyti, kad sudarinėjant rinkėjų sąrašus neišvengta ne tik klaidų, bet ir tendencingumo. Manytume, jog teisinga būtų išvada, kad tendencingumą galėjo sąlygoti ir negatyvus lietuvių požiūris į tautinių mažumų vaidmenį kuriant savo nacionalinę valstybę; *ketvirta*, mažas rinkėjų aktyvumas savivaldos rinkimuose kėlė nerimą lietuvių politikams, kad ši tendencija gali pasikartoti ir rinkimuose į Steigiamąjį seimą.

⁷³ Po rinkimų laikraštis „Socialdemokratas“ rašė, jog už krikščionis demokratų ypač gausiai balsavusios moterys. Anot korespondento: „Jie [krikščionys demokratai] išnaudojo išpažintį ir per ją vertė balsuoti už savo partiją“. Patys socialdemokratų rinkėjus agitavo atsišaukimu, kuriame buvo toks ketureilis: „Pasaulį priespaudų ardysim / Kol nesugrius jo pamatai / Mes kitą naują pastatysim / Galingais taps jame vergai“. Žr.: Dėl rinkimų į Steigiamąjį seimą, *Socialdemokratas*, 1920 04 24, Nr. 2; Atsišaukimas. Socialdemokratų partija šaukia jus draugai, ten pat, 1920 04 14, Nr. 1.

ELECTIONS TO THE CONSTITUENT ASSEMBLY: TURNOUT PROBLEM

Summary

VLADAS SIRUTAVIČIUS

The article analyses the issue of residents' interest in the elections to the Constituent Assembly in 1920. Two views concerning that issue have been established in the Lithuanian historiography: the first and dominating one claims that the voter turnout in the elections was up to 90 percent, whereas the second view maintains it was significantly less and accounted for only 70 percent. It should be noted that a historian attempting to reconstruct a specific number for the voter turnout at the elections encounters too many unknown quantities: no exact overall population number, no exact number of voting age residents and how many of them had the right to vote, i.e. were citizens, and finally no exact overall number of voters, i.e. how many residents were included into voters' lists (such register of voters has not been published), which leaves only the number of voters who came to the elections. Therefore, the article discusses possibilities which could have influenced the turnout of voters such as reliability of voters' lists, the turnout to local municipal elections (they were held earlier than the elections to the Constituent Assembly), as well as some aspects of the election campaign. The question of a territory concerning the elections to the Constituent Assembly is also discussed.

Here are some more specific conclusions and generalisations: *i)* the analysis of circumstances under which voters' lists for the elections to the Constituent Assembly were compiled indicates that the lists could not be accurate; *ii)* apparently not only mistakes were made while compiling voters' lists, but a certain bias was also a factor. Biased listing of voters could be influenced by a negative attitude of Lithuanians towards the role of national minorities in creating the Lithuanian national state. A part of Lithuanians believed that national minorities (e.g., Jews) due to their good organization and national solidarity might receive a disproportionately high number of votes at the elections to the Constituent Assembly and that would present a threat to the national state of Lithuanians. Such opinions were reflected in the public sphere as well, i.e. in the press, during the election campaign; *iii)* the elections to the local administration were marked by low turnout of voters and that circumstance was a matter of great concern for Lithuanian politicians who feared for the same at the elections to the Constituent Assembly; *iv)* according to the law the elections were planned to be held in ten counties. The territory of four counties (counties of Vilnius, Lida, Balstogė and Grodno) out of ten counties were not under control of the Lithuanian authorities. In the territory defined by the Law on Elections to the Constituent Assembly (ten counties) the Lithuanians would not have represented the majority or the majority would have been very fragile. It seems that the law actually did not so much project the Lithuanian national state where Lithuanians would form the majority and would be the factor constituting the state, but rather a multiethnic political formation reminding the ethnic composition of the Grand Duchy of Lithuania which could only exist on the basis of a sensitive

balance of interests among Lithuanians, Poles, Jews and Byelorussians. Unfortunately the available archival sources (first of all the draft material of the commission preparing the law and discussions at the Council of State) make it difficult to state how the authors of the law perceived political consequences of such territorial issues; v) it is almost impossible to make exact and reliable calculations of voter turnout at the elections to the Constituent Assembly since the total number of citizens is not known. Furthermore, it is impossible to determine the exact number of residents having the right to vote and apply for the Lithuanian citizenship (or willing to receive citizenship). It should also be noted that the overall number of people included into voters' lists is unknown. In general we might claim that the opinion prevailing in the Lithuanian historiography regarding a particularly high turnout of voters, which supposedly accounted for 90 percent, is more of a symbolic nature, i.e. it should be viewed as a declaration of the Lithuanian national and democratic statehood.

Gauta 2008 m. gruodžio mėn.

Vladas Sirutavičius – Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus vyr. mokslinis bendradarbis. Keliadešimties mokslinių straipsnių ir dviejų monografijų autorius. Naujausia monografija (kartu su Č. Laurinavičiumi): Lietuvos istorija: t. 12, dalis 1, Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios. – Vilnius, 2008. Moksliniai interesai: etniniai konfliktai, lietuvių–lenkų, lietuvių–žydų santykiai XX a.

El. paštas: vsir@takas.lt

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108.